

2. Miks hakati reguleerima sõjapidamist?

Inimesed on sõdinud kogu ajaloo vältel. Sama kaua on sõjapidamist ohjanud tavad, religioossed veendumused, aukodeksid, vaenupoolte sõlmitud kokkulepped jms. Tõsi, varasematel aegadel oli reegleid vähe ning sõjad olid eriti vägivaldsed, põhjustades suuri inimkaotusi ja ulatuslikke materiaalseid kahjusid. Nende reeglite arengut tajutakse erinevalt.¹ Ühed usuvad, et sooviti kaitsta inimesi, kes ei osalenud vaenutegevuses (nt tsiviilisikud), ja objekte, millega ei panustatud vaenutegevusse (nt pühakojad). Teised leiavad, et taheti hoopis õigustada sõda ning selles kasutatavaid vahendeid ja viise. Vaatenurgast olenemata võib öelda, et nende reeglitega püüti määrata, mis on lubatud ja keelatud, ning seada seeläbi sõjapidamisele raamid.

Tänapäeva rahvusvahelise humanitaarõiguse (*international humanitarian law*) areng sai alguse 19. sajandi keskel šveitslastest, Jean-Henri Dunant'i eestvedamisel. Ta oli ärimees, kes tahtis oma ärihuvide edendamiseks kohtuda Prantsusmaa keisri Napoléon III-ga. Keister oli parajasti sõjakäigul Itaalias, kuhu suundus ka Dunant. Napoléon III peakorter asus väikese Solferino linna lähedal, kuhu Dunant jõudis 1859. aasta 24. juuni õhtul. Sel päeval oli prantslaste ja austerlaste vahel toimunud lahing, mille tulemusena jäi lahinguväljale umbes 23 000 haavatut, haiget ja langenut. Haavatutele ja haigetele abi ei antud ning keegi langenuid lahinguväljalt ära ei toonud. Dunant ärgitas kohalikke inimesi abistama lahinguväljale jäänud võitlejaid, ostis vajalikke vahendeid ning aitas püstitada välihaiglaid. Ta rõhutas, et haavatuid ja haigeid tuleks kohelda ühtmoodi, olenemata sellest, kelle poolel nad võitlesid, lähtudes inimlikest ja meditsiinilistest kaalutlustest. Dunant suutis veenda prantslasi vabastama austerlaste meditsiiniteenistuse personali, et need aitaksid haavatute eest hoolitseda. Tema teod ja mõtted leidsid hiljem koha rahvusvahelises humanitaarõiguses. Tänapäeval tunduvad need iseenesestmõistetavana.

Dunant kirjutas oma kogemusest raamatu „Solferino mälestus” (1862)², milles tegi mitmeid olulisi tähelepanekuid. Näiteks märkis ta, et relvajõudude meditsiiniteenistustel napib personali ja varustust, neil puudub kaitse

(meditsiinipersonali koheldi nagu sõdureid, keda tohtis rünnata ja vangistada) ning nende eristamiseks puudub ühtne embleem. Dunant pakkus välja kaks lahendust. Ta leidis, et esiteks tuleks luua eraviisilised organisatsioonid, mis saavad vajaduse korral abi pakkuda, kui relvajõudude meditsiiniteenistusest ei piisa. Teiseks soovitas ta sõlmida rahvusvahelise lepingu, mis soodustaks nimetatud organisatsioonide ja relvajõudude meditsiiniteenistuste tegevust ning kaitseks haavatuid ja haigeid lahinguväljal.³

Juba järgmisel aastal asutasid viis šveitslast (sh Dunant) Rahvusvahelise Haavatute Abistamise Komitee, millest hiljem sai Rahvusvaheline Punase Risti Komitee (International Committee of the Red Cross, ICRC). Sarnaseid ühendusi loodi ka mujal ja nende liikmed hakkasid võimudele tutvustama rahvusvahelise lepingu ideed. Pinnas oli soodne ja 1864. aastal kutsus Šveits kokku rahvusvahelise konverentsi, kus võeti vastu maismaal relvajõudude haavatute olukorra leevendamise konventsioon.⁴ Selles sätestati, et meditsiinipersonal ja -vahendid on kaitstud rünnakute eest, et hoolitseda tuleb kõigi lahingutegevuses haavata saanute ja haigete eest ning et meditsiiniteenistusi tähistatakse punase ristiga valgel taustal.

Rahvusvahelise humanitaarõiguse edasine areng jätkus kahes suunas.⁵ Genfi õigus (kesksel kohal olid Genfis vastu võetud kokkulepped) keskendus isikute ja objektide kaitsele. Genfi konventsioone uuendati või lisati lähtuvalt sellest, kuidas sõjapidamine arenes (nt kaasati meresõda) ja kuidas mõni teema muutus oluliseks (nt reguleeriti eraldi sõjavangide temaatika). Haagi õigus (kesksel kohal olid Haagis vastu võetud kokkulepped) keskendus sõjapidamise vahenditele ja viisidele. Muu hulgas nõuti sõja väljakuulutamist enne sõjategevuse alustamist, keelati mõned relvad (nt deformeeruvad kuulid) ning reguleeriti sõjalist okupatsiooni ja neutraliteeti.

Alates 1949. aastast on Genfi ja Haagi õigus segunenud, sest uued Genfi konventsioonid ja nende hilisemad lisaprotokollid puudutavad nii isikute ja objektide kaitset kui ka sõjapidamise vahendeid ja viise. Need lepingud ei käsitle kõiki nüansse ning neile on lisandunud konkreetseid olukordi (nt kultuuriväärtuste kaitse) ning sõjapidamise vahendeid ja viise (nt bioloogilised relvad, isikuvastased miinid, kobarmoon) puudutavad lepingud. Tuumiku moodustavad aga neli Genfi konventsiooni (1949), mis koostati temaatika alusel, ja nende kaks lisaprotokollit (1977), mis koostati relvakonflikti tüübi põhjal, millele toetub suuresti ka järgnev käsitlus:

- maismaal relvajõudude haavatute ja haigete olukorra leevendamise Genfi konventsioon;[6](#)
- merel relvajõudude haavatud, haigete ja merehädaliste liikmete olukorra leevendamise Genfi konventsioon;[7](#)
- sõjavangide kohtlemise Genfi konventsioon;[8](#)
- tsiviilisikute sõjaaegse kaitse Genfi konventsioon;[9](#)
- Genfi konventsioonide rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse lisaprotokoll;
- Genfi konventsioonide mitterahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse lisaprotokoll.

Lepingutele lisanduvad rahvusvahelisest tavaõigusest tulenevad normid ja printsiibid.[10](#)

- [1](#)Vt nt Alexander, A. A Short History of International Humanitarian Law. – European Journal of International Law 2015/26, lk 111–113.
- [2](#)Dunant, J.-H. Solferino mälestus. Tallinn: Martensi Selts 2009.
- [3](#)Kalshoven, F., Zegveld, L., Constraints on the Waging of War: An Introduction to International Humanitarian Law. Cambridge University Press 2011, lk 17.
- [4](#)Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, 22.08.1864, jõustunud 22.06.1865.
- [5](#)Vt nt Schindler, D., Toman, J., The Laws of Armed Conflicts. 4th edn. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers 2004, lk v–x.
- [6](#)Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, 12.08.1949, jõustunud 21.10.1950, 75 UNTS 31 (Eesti suhtes jõustunud 18.07.1993 – RT II 1999, 17, 107) (edaspidi esimene Genfi konventsioon).
- [7](#)Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, 12.08.1949, jõustunud 21.10.1950, 75 UNTS 85 (Eesti suhtes jõustunud 18.07.1993 – RT II 1999, 18, 116) (edaspidi teine Genfi konventsioon).
- [8](#)Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, 12.08.1949, jõustunud 21.10.1950, 75 UNTS 135 (Eesti suhtes jõustunud 18.07.1993 – RT II 1999, 19, 117) (edaspidi kolmas Genfi konventsioon).
- [9](#)Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12.08.1949, jõustunud 21.10.1950, 75 UNTS 287 (Eesti suhtes jõustunud 18.07.1993 – RT II 1999, 20, 120) (edaspidi neljas Genfi konventsioon).

- [10](#)Rahvusvaheline Punase Risti Komitee viis läbi uurimuse, mille raames tuvastas, millised rahvusvahelise humanitaarõiguse reeglid on saavutanud rahvusvahelise tavaõiguse staatuse. Riigid ei olnud järelduste suhtes üksmeelsed, aga üldiselt võib uurimuse tulemusi pidada adekvaatseteks. Henckaerts, J.-M., Doswald-Beck, L. Customary International Humanitarian Law. 2 vols. Cambridge University Press 2005.